

זעיר אנפין¹

פתיחה

בשיחה הקודמת הסברנו בעיקר את החילוק בין האור הממלא² לאור הסובב. הן הקומה של האור הסובב והן הקומה של האור הממלא מורכבות, כל אחת, מכמה מדרגות של הוד. ככלל הוד הוא תמיד יופי. הוא מתאר את היופי האלוקי שמאיר בתוך החיים, שכינה ששורה בעם ישראל.³ אבל יש אין סוף הארות של יופי ששוכן בתוכנו.

המצווה

הרב מתאר איך היופי האלוקי מאיר בתוך החיים שלנו, כאשר הוא מדבר על החשיבות של המצוות:

חשיבות המצווה בתמותה, מצד גדולתה במקורה האלהי, אין לה קץ ותכלית. כל עולמי עולמים יחד, כיון שהם ממוצרים באיזה מצר וגבול, אינם מספיקים להכיל אל תוכם את הוד העושר, הכבוד והחיים, ההולך ונובע מהארת מצוה אחת, מצד היותה דבר ד', אמרת אל אלהי עולם. "לכל תכלה ראיתי קץ, רחבה מצותך מאד".⁴

זו נקודה חשובה, מצד המקור של המצווה, מצד היותה מצווה אלוקית, אין לה קץ ותכלית.⁵ אבל מצד שני יש כאן מצר, אנחנו חיים בעולם של מצרים של גבולות, ושום עולם ממוצר לא יכול להכיל אותה.⁶

כבר כאן אנחנו יכולים לשים לב לביטוי 'הוד העושר', הוא יופי מאוד מקורי ששייך למצווה בתמותה, והעולם הממוצר לא מסוגל להכיל אותו.

בשלב הבא הרב עובר לדבר עלינו, שהרי המצווה כן נוגעת לנו:

והרוחב העליון הזה [של 'רחבה מצותך מאד'], יקר סגולת כל קודש קדשים, הולך הוא ומתמצר למראה עינינו עד כדי תפישת מעשי ידינו ותוכני המחשבה והרגש שלנו המתאימים להם.

¹ פנים זעירות.

² אנחנו מדברים על האור הממלא במשמעות הפשוטה שלו – שהוא העולם הזה, כמו שמופיע בתנאי. אבל יש אצל הרב אור ממלא יותר גבוה, שהוא הקב"ה עצמו – איך שהוא ממלא את עולמות מבחינה קיומית. [א.ש.ל.]

³ ראה גם: עין איה שבת, פרק שני, ר; פרק חמישי, ו.

⁴ עולת ראה א, עמ' י, 'שתהא חשובה'.

⁵ 'אין קץ' ו'אין תכלית' הן מדרגות מאוד גבוהות באלוקות. 'אין קץ' הוא אור אין סוף ו'אין תכלית' הוא השעשוע העליון.

⁶ מאוד דומה למיצרים שמהם אנחנו קוראים לקב"ה, 'מן המצר קראתי יה'.

בסופו של דבר המצווה נכנסת למצרים של העולם, והיא באה עד ל'מעשי ידינו' ול'תוכנו המחשבה והרגש שלנו', אבל הנקודה החשובה היא שהם 'מתאימים לנו' – זה נקרא אור ממלא.

עכשיו מגיעה נקודה חשובה נוספת:

אמנם לא מפני המשכחה של המצוה במורד, והזערת אור פניה בהתיצבה נגד עינינו, למען נוכל לגשת אל יפעת קדשה ירדה גם מעט מכבודה וחשיבותה העליונה, כאשר הוא תוכן יקרת עצמותה בתור מצות ד' ברה, העומדת בכל הדר טובה ופארה לפני מלך הכבוד, משחקת לפניו בכל עת, במרחב קודש קדשים ממעל לכל היכלי תפארה, אשר בחביון הנצח וההוד.

כלומר, המצווה לא ירדה מכבודה וחשיבותה – זה לא פגע בה. היא עדיין משחקת לפניו ממעל לכל היכלי תפארה.

הרב מסביר כאן מושג חשוב, 'הזערת אור פניה', זה המושג 'זעיר אנפין'.⁷ 'זעיר אנפין' הם התייצבות המצווה שאין לה קץ ותכלית, נגד עינינו, למען נוכל לגשת אל יפעת קודשה. יוצא שאותה מצווה שנכנסה למצרים של העולם, לרגע לא ירדה, היא ממש פנים של הקב"ה – פנים זעירות.

האור המוזער הוא שם העצם של הקב"ה. לכל דבר יש שם ויש מהות; כמו שאנחנו לא צריכים שם בשביל עצמנו, אבל אנחנו צריכים שם שיכטא אותנו כלפי האחר. השם הזה שלנו איננו סתם שם אלא השם של העצם; כך המהות של המצווה היא 'אין קץ ותכלית', אבל שם העצם הוא האור המוזער, הוא שם הוי"ה, הוא שם שמדבר אלינו ואנחנו יכולים להבין אותו. לדוגמה: 'וידבר ה' אל משה לאמור' – זה שם שבא מאין קץ ותכלית, והוא אומר לנו עשה כך ועשה כך, אנחנו יכולים להבין אותו, כיוון שהוא ממוצר בתוך העולמות שלנו.

לפעמים שם העצם נקרא 'משפט'⁸ – מכיוון שהוא מדבר איתנו ואנחנו מסוגלים להבין אותו, אז ממילא אפשר גם לשפוט את האדם ויש גם שכר ועונש. 'המשפט' מגיע מאותו האור, האור המוזער שאומר לנו מה טוב ומה לא טוב.

האור המוזער מתייצב 'נגד עינינו'. העיניים קשורות לכוח הראיה של כנסת ישראל.⁹ הרב הנזיר כותב ששמיעה גדולה מראה, לכן הוא קרא לספרו 'קול הנבואה', הדבר הזה נכון

⁷ פנים זעירות.

⁸ לדוגמה, באורות ישראל, ז, ב.

⁹ הרב מזכיר אותו על הפסוק 'וראיתם אותו' (עו"ר א, עמ' ה), וכן על רות, שנאמר 'עיניך בשדה' (עין איה שבת, פרק ט, קמ"ו).

ביחסים בין אומות העולם לעם ישראל – אומות העולם רואים מבחוח, ועם ישראל שומע, השמיעה קשורה לדעת ולהבנה, היא פנימית. אבל אחרי שאנחנו נכנסים פנימה, בתוך העולם הפנימי שלנו יש ראייה אלוקית, זוהי ראיית המצווה. הראיה היא בחינה יותר גדולה משמיעה. לכן המצווה מתייצבת נגד העיניים שלנו. הדבר הזה נכון לא רק על מצוות ציצית, אלא על כל לימוד הלכה, הלכה היא ראייה ולא שמיעה, כשלומדים גמרא לא צריך לשמוע, צריך לראות.

גרגירי זהב ויונה של זהב

הנקודה החשובה היא שנוצר יחס בינינו לבין האור המוזער שעומד מול העיניים שלנו. היחס הזה יכול להופיע בכמה אופנים, את ההבדלים ביניהם הרב מסביר בסוגיה על ברכת המזון.¹⁰

[משנה] מי שאכל ושכח ולא בירך, בית שמאי אומרים: יחזור למקומו ויברך, ובית הלל אומרים: יברך במקום שנזכר. [גמרא] ... מחלוקת בשכח, אבל במזיד – דברי הכל יחזור למקומו ויברך. [...]
הנהו תרי תלמידי, חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא, וחד עביד במזיד כבית הלל ואכליה אריא.
רבה בר בר חנה הוה קאזל בשיירתא, אכל ואשתלי ולא בריך; אמר: היכי אעביד? אי אמינא להו 'אנשאי לברך' – אמרו לי 'ברוך! כל היכא דמברכת – לרחמנא מברכת! מוטב דאמינא להו 'אנשאי יונה דדהבא'. אמר להו: 'אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא'; אזיל וברוך ואשכח יונה דדהבא.¹¹

הרב מסביר שם שלוש מדרגות שבהם האור של המצווה מאיר. המדרגה הכי פשוטה משולה לגרגירי זהב שנמצאים במעבה האדמה, הזהב הוא האור האלוקי (המוזער) שנמצא בטבע הישראלי והמצוות פועלות לצרף ולזקק אותו. מדרגה זו היא מדרגה של עם הארץ ישראלי שיש אצלו מרבצי זהב, אבל הם מכוסים במעבה האדמה ולא ניתן לראות את הברק שיש בהם. המדרגה השניה היא כאשר אדם חוזר למקום שאכל אף על פי שאין לו חיוב, אדם כזה כבר הצליח לברר את הזהב שבתוכו והוא משול לארנק של זהב. המדרגה השלישית

¹⁰ ועין איה ברכות, פרק שמיני, ט, יא.

¹¹ ברכות דף נג, ב.

היו שני תלמידים: אחד שכח לברך וכשנזכר חזר למקום שאכל כדי לברך, אפילו שמצד הדין לא היה חייב לחזור – ומצא ארנק של זהב. השני במזיד לא בירך במקום שאכל, אלא במקום אחר – ואכלו אריה. רבה בר בר חנה היה הולך בשיירה [מדובר במקום שמסוכן ללכת לבד ולכן הוא הלך עם שיירה]. אכל ושכח ולא ברך; אמר לעצמו: 'אם אומר להם ששכחתי לברך, יאמרו לי, תברך במקום שנזכרת, כיוון שכל מקום שתברך, אתה מברך לקב"ה. לכן עדיף שאומר להם ששכחתי יונה של זהב, ואז יסכימו לחכות לי'. אמר להם: 'יחכו לי עד שאלך להביא את היונה של זהב ששכחתי'. הלך למקום שאכל וברך – ומצא יונה של זהב.

היא כאשר אדם מוסר את הנפש, שאז הוא מוצא את התכלית של המצווה בשלמותה – שהיא משולה ליונה של זהב.

רבה בר בר חנה רוצה ללמד את בני השיירה, שאמנם נכון שמבחינה טבעית אדם יכול לברך במקום שנזכר, אבל אם אדם באמת רוצה לראות ולפגוש את האור המוזער של הקב"ה, אז כמו כל יצירה שהיא מדויקת להפליא, גם האור המוזער מדויק מאוד, ורק אם אדם חוזר למקום שאכל אפילו שזה סכנת נפשות, הוא זוכה לפגוש אותו ממש.

חשוב לזכור שגם המדרגה שיש בה גרגירי זהב היא מדרגה גדולה, היא באה להגיד שיש כאן משהו יותר גדול, שיש בתוכנו יופי אלוקי. אבל כדי שנוכל לראות אותו צריך לעלות למדרגה יותר גבוהה.

היהדות הטבעית

אחרי שראינו מהו האור של המצווה, אנחנו יכולים לחזור להסביר את המושג 'הוד'. קודם כל, עצם המושג נצח והוד לא מתחיל בטלית הקטן. הנצח וההוד של הטלית הקטן הם דמות של תלמיד חכם – זו כבר מדרגה גבוהה. אבל יש נצח והוד שקודמים להם והם תכונות האופי הישראליות של היהודי הפשוט. הרב משתמש בביטויים האלו כשהוא מתאר את האופי של כנסת ישראל, לכנסת ישראל שתי צורות: יהדות טבעית ויהדות ניסית.¹² הנצח הוא היהדות הניסית, שהיא בעצם היהדות של בית המדרש שבאה לעולם על ידי נס, על ידי הופעה של דבר ה' בעולם. לעומתה היהדות הטבעית, שהיא התכונות הישראליות שבתוכנו, נקראת הוד. זוהי מדרגה פשוטה וראשונית של נצח והוד.

הנצח והוד של הטלית הקטן, הם כבר מדרגה גבוהה.

טלית קטן

אחרי אשר ספגנו אל קרבנו את אור הקודש הפנימי, המתאים עם קטנותנו ופריטיותנו, על ידי אותו הצמצום הקדוש, הנערץ והנקדש, שבא אלינו על ידי אורו וקדושתו של הטלית הקטן, אחרי אשר אצרנו אל תוכנו את כל אורות הקודש ממלא כל עולמים, המפיקים זיום ונגהם על פני שדות הברכה של כל המצוות כולן, האחוזות ותלויות זו בזו, הוכשרה בזה כבר נפשנו להתנשא אל המרחבים הרוממים, אל נאות החיים והשלום אשר בהקפת אור החיים שממעל לכל עולמי עולמים, שאנו באים להאיר

¹² אורות, אורות ישראל, פרק א, יב.

את זיו הדרם על ידי גדולת הערך של מצות ציצית במערכת גדלה, על ידי אור הזוהר של הטלית הגדול.

'אור הקודש המתאים עם קטנותנו ופרטיותנו' – הכוונה לאור המוזער, איך שהוא מדבר איתנו. האור הזה גידל אותנו, זו כבר לא אותה נפש של עם הארץ, אלא נפש של תלמיד חכם. הם לא אותה נפש, אצל עם הארץ היא מרובצי זהב, ואצל תלמיד חכם היא זהב גלוי לעין. הזהב הוא מידת הדין, הדין הוא מקוריות וראשוניות¹³, המצווה חושפת את המקוריות של עם ישראל, את היסוד הדיני שלו.

הנושא כאן הוא העולם הרגשי שלנו, שיש בו רגשות אלוקיים.¹⁴ כבר הטבע הישראלי הראשוני הוא תורה שלמה, יש בו רגשות אלוקיים עוד קודם למתן תורה¹⁵. אבל כאן מדובר אחרי שהטבע הישראלי מעובד על ידי מתן תורה.

'הצמצום הקדוש' הוא היחס שנוצר בין השכל לבין עולם הרגש. הרב מסביר את זה באורות ישראל^(ב,ו): 'מקור הרגש היא הנטייה שהיא מצומצמת לפי התכונה של הכלי המקבלת את החיים בקרבה, כעין אור הפנימי, ובכל העולמות כולם היא תכונת המלכות, שהמגמה העליונה שבכללות ההויה, שתהיה מסודרת יפה בפנימיותה, כלולה היא בתכונת נשמת האומה, בישראל'.

מקור הרגש

'מקור הרגש היא הנטייה שהיא מצומצמת לפי התכונה של הכלי'. העולם הרגשי הוא כלי. אבל האם זה אומר שרק השכל מכוון לכלי ולכלי עצמו אין שום תוכן, או שיש אפשרות להגיד שגם לכלי יש אור בפני עצמו?

נסביר קצת למה הכוונה: אמנם לכלי אין אור בפני עצמו, אבל יש בו עניין גדול. הכלי הוא הרגש, הוא העולם הפנימי של האדם – דווקא כשהשמש שוקעת ונעשה חשוך ואדם מתכנס ומתבודד בתוך עצמו, הוא יכול להשיג השגות גדולות, בלילה גם ניתן לראות דברים ממרחק¹⁶. היתרון של כלי חשוך הוא שאין בו את ההמולה החיצונית, לכן השכינה במערב

¹³ הקב"ה ברא את העולם במידת הדין. עיין 'שיחה לראש השנה – מידת הדין'.

¹⁴ הרב מסביר את זה בסוגיה עם הארץ הישראלי, שם הוא מסביר מהי הדמות של תלמיד חכם מצד העולם הרגשי – איך נראה עולם רגשי שבנוי כמו שצריך.

הנקודה הכי יסודית של העולם הרגשי היא ההתחדשות, שהיא מבוטאת בקריאת שמע. הנקודה השניה היא התפילין, שהן התוקף של העולם הרגשי. ואחר כך באה הציצית. הנושא של הציצית הוא איך שהקדושה מתפשטת בכל החיים כולם, ואפילו על החיים עצמם, על החולין עצמם. (עין איה ברכות, פרק שביעי, יט.)

¹⁵ עין איה שבת, פרק תשיעי, נה.

¹⁶ עין איה ברכות מהדר"ב, פרק ראשון, ח, (עמ' 176).

כיוון שהיא ביחס הפוך ל'המונה של רומי'¹⁷. החיים החברתיים מתחילים במזרח כשהשמש זורחת ויש אור ושמחה, אבל כדי שיהיה לאדם כלי (עולם פנימי) וכדי שהוא יוכל להכיר את האחר, הוא צריך להתחיל דווקא מהמערב. לכן בעם ישראל היום קודם ללילה.

אבל מלבד ההסבר הבסיסי הזה ללילה, יש הסבר נוסף, כמו הלילה של בית המקדש. בבית המקדש הלילה בא אחרי היום¹⁸, כל האור של הקודש מתכנס לתוך הלילה, לתוך נקודה קצת חשוכה, נקודה רגשית. לפי ההסבר הזה, הלילה איננו ריק אלא אור מאוד מרוכז, הוא פשוט מאיר בצורה שונה.

לאור דברינו, 'הרגש שהוא מצומצם לפי התכונה של הכלי', הוא אור ממש. כלומר בשונה מהאור של 'המשפט' שהוא הדברים מצד עצמם, האמת בכללותה, יש אור שהוא מוחלש כרגע, הוא כמו הלילה שבבית המקדש. זה אור שהעולם הפנימי שלנו יכול ממש להשיג אותו – זוהי מידת המלכות¹⁹.

אני רוצה לומר, שנכון שהכלי הוא מקום שלכאורה כרגע הוא חשוך, אבל אם נכניס לתוכו ניצוץ מיד הוא נדלק והוא בוער בפני עצמו²⁰. בדיוק כמו שאדם לא שומר יהלומים בכלי פלסטיק חסר משמעות, אלא בכלי של זהב – יש לכלי אופי, יש לו אור עצמי. האופי של הכלי הוא אש בוערת של אהבה בתענוגים. זו הנפש של כנסת ישראל, שמתגעגעת ושואפת לקב"ה. גם כשיש מחלה בכנסת ישראל, היא מחלה של אש 'אישתא צמירתא'²¹.

הכלי עצמו הוא אור, אבל כשהוא לבד הוא חשוך.

אגב, צריך לזכור שחושך איננו בהכרח כלי ריק, יכול להיות גם חושך של האור עצמו – אם האור המוזער יהיה לבד, הוא יהיה חושך, בגלל שהשם העצמי חוזר לתוך עצמו. בלשון גסה זה מעיין אוטיזם, שעצמיות מתכנסת ומסתגרת לתוך עצמה ובחוץ לא רואים כלום.

אני רוצה להסביר שלרגש יש חיים מצד עצמם, לכן לא נכון לבוא ולומר שהרגש הוא רק זנב של השכל – יש אפשרות להגיד שהרגש הוא בריאה בפני עצמה, פרצוף אחורי²². ממילא

¹⁷ עין איה שבת, פרק שני, יז. ראה גם, עין איה ברכות מהדור"ב, פרק ראשון, א; ד, (עמ' 173; 175).

¹⁸ עולת ראייה א, עמ' קט-קי, 'אשרינו'; עמ' קכב, 'היא העולה'.

¹⁹ לאו דווקא המדרגה של בית המקדש, אלא הכלי, שהוא העולם הרגשי של כנסת ישראל, על שני גווניו, הוא

מידת המלכות. עיין אורות הקודש ג, עמ' קיז. [א.ש.ל.]

²⁰ זה קשור למושג 'אש קודש', אלו אורות של הכלי.

²¹ עין איה שבת, פרק שישי, פד.

²² עין איה ברכות, פרק תשיעי, קצב-קצג.

כוונת הרב להגיד שבשונה מ'משפט'²³ שהוא האמיתות מצד עצמם, מקור הרגש רוצה להרגיש באופן מוחלט את השכל ביחד עם הרגש. לדוגמה בתפילה, 'מסיר אוזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה', בתפילה אדם רוצה להכניס את התורה לתוך העולם הרגשי שלו. הכנסת העולם השכלי לתוך העולם הרגשי היא הפגשה של שני תכנים, דבר זה מתאפשר דווקא כאשר העולם הרגשי איננו רק זנב.

יש מקור בקבצים²⁴ בו הרב מדבר על אנשים שיש להם עולם רגשי ופיוטי, שבשבילם הדבקות היא חלק מגופי תורה:

אותם הגדולים שהיו מטבע נפשותם בעלי אגדה ושירה, ... לא היו יכולים למצא קורת רוח בתלמוד ההלכות מצד עצמן, אלא מצד המקוריות שלהן, ... שהדבקות האלהית היא עיקר יסודה. על כן ... חייבו להתבונן, ולהניח זמנים רבים מגופי תורה, ... כדי לפנות את הלב לרעיון הדבקות האלהית.

זה אותו רעיון – הסיבה שהדבקות יכולה לבוא על חשבון הלימוד היא מכיוון שלכלי יש אור בפני עצמו, אור של רגש.

שני ההסברים של הרגש יכולים להתאים למדרגות השונות של הנצח וההודו. יש את הנצח וההודו שהרב דיבר עליהם מקודם, שהם קטנים לעומת התורה. גם לכלי כזה יש אור, יש תוכן – כשאדם מתבודד הוא משיג הרבה דברים.²⁵ אבל יש חושך אחר, שבא אחרי היום, הוא הסוף של היום, הוא מתאים לתיאור של הרב כאן: 'אחרי אשר ספגנו אל קרבנו את אור הקודש הפנימי, המתאים עם קטנותנו ופרטיותנו, על ידי אותו הצמצום הקדוש, הנערץ והנקדש, שבא אלינו על ידי אורו וקדושתו של הטלית הקטן'.

הצמצום הקדוש

'הצמצום הקדוש' הוא השילוב בין שני הממדים האלו, בין השכל והרגש. הוא נקרא 'עת דודים'²⁶, הוא עת של אהבה בין האור של הזעיר לבין הכלי של כנסת ישראל.

²³ באורות ישראל פרק ז, ב. הנושא הוא מקור הרגש מול מקור השכל, שם השכל נקרא משפט: 'מקור הרגש היא הנטייה שהיא מצומצמת לפי התכונה של הכלי... אבל מקור השכל הוא יותר עליון מזה, לא רק מה שכבר מוכן בהויה, כי אם מגמת ההויה למה שהיא נוטה לאן תעלה, זה תלוי לא רק בנטיית צדק לבד כי אם במשפט עליון, הכולל את קשר הכלל בתפארת עוזו'.

²⁴ קובץ ת, רכט.

²⁵ כמו שהרב מסביר על ה'אספרגוס' (עין איה ברכות, פרק ז, מ"ד), זה עולם רגשי שאם אדם מתחיל איתו, כל התורה נראית אחרת לגמרי.

²⁶ אורות, אורות התחיה, פרק נ; עולת ראייה ב, עמ' רנו.

הביטוי 'הנערץ והנקדש' בא להגיד שנוצר כאן אור גדול – אותה אהבה שבין כנסת ישראל לבין הקב"ה יוצרת דבר גדול. זה קשור למושג 'הטבע של כנסת ישראל'²⁷, שהוא בא להגיד שאנחנו לא עוסקים בעולמות אין סוף, אלא באהבה שבין כנסת ישראל לבין הקב"ה, ואז אור הקודש שמתאים עם קטנותנו ופרטיותנו, יוצר אור גדול מאוד, הנערץ והנקדש.

תורת ההכרה

אחת השאלות המרכזיות של התודעה האנושית היא, האם יש התאמה בין האדם אל המציאות? כאן הרב רוצה לומר שברור שיש התאמה, המצוות אינן מעשה פרטי, הן מחוברות למציאות. 'אחרי אשר ספגנו אל קרבנו את אור הקודש הפנימי', ו'אחרי אשר אצרנו אל תוכנו את כל אורות הקודש ממלא כל עולמים' – ודאי שיש לנו יחס אל המציאות, כל העולמים כולם נראים בתוך עולמינו, זו אינה פעולה דתית אלא פעולה הכרתית. כנסת ישראל היא ההכרה שלנו את המציאות, כנסת ישראל היא תפיסת עולם, מי שאין לו את כנסת ישראל משיג את העולם ברמה הרבה יותר נמוכה. תורה ומצוות הם כמו חותם אלוקי ששומר על התודעה שלנו טהורה ונקייה, דרכם אדם ניגש לעולם אחרת, הוא ניגש לעולם ברמה הרבה יותר גבוהה.

הרב כותב זאת בצורה ברורה, במאמר 'עבודת אלוהים':

ההבדל [בין עבודת אלוהים של הדתות לבין אותו מושג אצל עם ישראל] נובע לא מצד עצם אמירת הענין של האמת המטפיסית הנשואה בדבר האחדות האלהית, שזה דבר שיוכל להאמר גם מכל עם ולשון, כי אם מצד התכונה האלהית הפנימית של אהבת היושר והצדק והשאיפה האמיצה להאידיאלים האלהיים הללו ברום עזם, המלאה אהבת האמת השלם והמאיר המתיחד עם אור השלום וחפץ התעלותו לעד, בחיי האומה כלה, וביחוד בחייה הלאומיים, שלזה צריך סגולה נטועה וקבועה בנפש הלאומית בעצם טבעה. על כן צריך טיפוח לא רק השכל של היהדות, כי אם גם הטבע שלה. והטבע אינה נשמרת ומתברכת כי־אם בתהלוכה הגינית הראויה לה שהן כל מצותיה של תורה 'דת משה ויהודית' בפועל, 'דכולהו עובדין בכנסת ישראל תליין כעבנין באתכלא', ואהבתם וכבודם ברעיון וברגש, בכל האמצעים החינוכיים הדרושים לזה.²⁸

הנושא הוא הכרת האמת,²⁹ מי שמקיים את המצוות ומתמלא באור הקודש הפנימי שמתאים עם קטנותנו ופרטיותנו, יש לו הכרה אחרת לגמרי. לא מדובר כאן רק על הכרה מדעית,

²⁷ עין איה שבת, פרק רביעי, ח. [בשונה מתפיסה שנקראת שם 'קטילת הנחש'. עיין שם. א.ש.ל.]

²⁸ מאמר 'עבודת אלוהים', עקבי הצאן, עמ' קמז-קמח.

'אורות הקודש ממלא כל עולמים' הם הרבה יותר מהמדע של העולם הזה, המדע הוא הגוף של העולמות, אבל לעולם הזה יש גם נפש ורוח ונשמה – עולם העשייה, עולם היצירה, עולם הבריאה, ואולי גם עולם האצילות, הם עולם אחד.

אחת השאלות המרכזיות של קנט היא, למה אנחנו יכולים לצפות מהתהליך המחשבתי שלנו? המסקנה שלו היא שאפשר להשיג רק את התארים ולא את התופעה עצמה, שאין יחס לעצם. אבל כאן יש יחס לעצם, הכלי משיג את העצם – קודם כל את העצם המוזער, ואז הצמצום, שהוא הדיאלוג והשיח שבין האור המוזער לבין הכלי, יוצר דמות אנושית של צלם אלוקים מושלם, הצלם אלוקים המושלם יוצר יכולות של השגה ותודעה גבוהים מאוד מהמציאות.

ברכי נפשי

ראינו את התהליך של הקדושה הטבעית, ואת הקדושה המוזערת והמצומצמת. התהליכים האלו יוצרים תהליך גדול יותר, הם מנשאים את האדם אל המרחבים הרוממים. כלומר מעבר לאור המצומצם והמוזער יש אור עוד הרבה יותר גדול, שהוא עדיין לא 'עוטה אור כשלמה'.

הקדושה הטבעית היא הטבע של כנסת ישראל, היא כלי שמלא בהוד. אפילו הטבע הישראלי קשור להארות מאוד עליונות ונשגבות – גרגירי זהב. הטבע הישראלי מואר באור המוזער, שהוא מטהר ומזכך והופך אתנו לאנשים שיכולים לקבל את מלא כל עולמים. זו מדרגה של תלמיד חכם, דמות שמדקדקת בהלכה, היא יכולה להופיע כארנק של זהב או כיונה של זהב, שניהם עדיין שייכים לאור המוזער. המקום הזה נקרא: 'שדות הברכה של המצוות כולך', הן יהודי שאור אלוקי מאיר בתוכו וממלא אותו. מהמדרגה של האור הממלא אדם עולה אל 'המרחבים הרוממים של נאות החיים והשלום'. זו מדרגה גדולה יותר שקשורה לנשמה, היא נקראת 'ברכי נפשי את ה'.

'ברכי נפשי' היא מדרגה שבה הנפש יכולה לברך. את הברכה נפש החיים מסביר בשער השני, כשאדם אומר 'ברוך אתה ה' – הוא מברך את ה'³⁰. איך אדם יכול לברך את ה'? על ידי תוספת הדעת. הרב מסביר זאת ב'גדל אלוקים חי'³¹, אדם מגדל את אלוקים חי, אלוקים חי הוא איך שהקב"ה מאיר בדעת.

'ברכי נפשי את ה' זה לא לימוד, זו עמידה של האדם מול הקב"ה בתפילה. זו תפילה פנימית מאוד, שההוד הנשמתי מאיר הכל. ההארה של ההוד הנשמתי יוצרת דעת, והדעת זו ברכה, זו הברכה של ה'.

²⁹ זו גם הסיבה שהרב מתעסק בהשוואות לפילוסופים, בשביל להראות שהדיון איננו דיון דתי, אלא דיון של הכרה, דיון של אמת.

³⁰ 'מברך' מלשון תוספת. נפש החיים, שער שני, פרק ב.

האם המדרגות האלו צומחות שלב אחר שלב? כאן משמע שהרב מתאר תהליך הדרגתי, אבל במקומות אחרים הוא מתאר אותם כמדרגות נפרדות ואז משמע שאפשרי גם לגשת ישירות למדרגה של הדעת, לעולם המחשבה. באחד המקומות הרב ממשיך את המדרגות האלו ל'בת', 'אחות' ו'אמא'.³² 'אמא' היא הארה של הנשמה היא נקראת – 'איש אשר אמו תנחמנו' – משמע שניתן לגשת ישיר לנשמה ולקבל ממנה את הנחמה.³³ מי שלא הולך לו עם הייחוס הנמוך, צריך ללכת לייחוס יותר גבוה.³⁴

נסכם עד כה: ההוד הוא האופי של הכלי. בכלי הראשון, בטבע של כנסת ישראל, נמצאת סגולת ישראל, יהודי שאוהב באופן טבעי³⁵ – הוא עומד בראש כל הרמוניה סדר וגודל. אחר כך כשהתורה מאירה בו זה יוצא החוצה בהארה הרבה יותר גדולה – כמו שבתות וחגים. במדרגה השלישית מופיעה האם, זו הנשמה שיושבת כאן ומברכת, ובעצם מופיעה את עולם המחשבה של האדם. עולם המחשבה הוא כוח אדיר, הוא דעת שמברכת, ההוד הגיע למצב שהוא יכול לברך את ה', הוא כאילו יותר גדול מה'. הסיבה שהוא יותר גדול מה', היא בגלל שהנשמה מאירה בו. זה הפשט שהאמא מנחמת, זה עולם רגשי שבו הנפש והנשמה מאוחדים.³⁶

הרב מתאר את המדרגה הזו גם בתור תפילה – תפילה של הנשמה.³⁷ היא תפילה שמופיעה ללא צעקות וללא תנועות חיצוניות, רק 'תפילה חשאית, קדושת הדממה וההמיה הפנימית'. התפילה של הנשמה קשורה לכל הסוגיה של שפיכת הנפש, כמו 'אלף מיני זמרי',³⁸ ו'המאריך בתפילתו'.³⁹

תפילה של השתפכות הנפש היא כמו התפילה של הירושלמי.⁴⁰ בירושלמי כשחסידים הראשונים היו מאריכים בתפילה מתוך כך תורתם הייתה מתברכת. בגלל שבתפילה הם משיגים את הנסתר. כשהאור הנסתר מאיר, הכל מאיר ומתברך. ואילו בתלמוד הבבלי 'תורתם משתמרת', זו המדרגה של האור המוזער שכל התורה מצומצמת לרגש.

³¹ עולת ראייה א, עמ' נ, 'יגדל'.

³² קובץ ו, קצט.

³³ ראה, עין איה שבת, פרק ראשון, מד.

³⁴ ליקוטי מוהר"ן, תורה כט (בפתיחה ובאות י').

³⁵ עיין עולת ראייה ב, הגדה של פסח, עמ' רסד, 'כל דכפין'.

³⁶ הרב מדבר על זה הרבה. למשל קובץ ה, קנד, שם הם נקראים שני תהומות: 'תהומא עילאה אמר לתהומא תתאה אבע מימין, תהום אל תהום קורא'.

³⁷ קובץ ו רה.

³⁸ עין איה שבת, פרק שישי, עח. ראה גם סידרת שיעורים 'אלף מיני זמרי', וכן 'הדמיון כספקלריה של המציאות'.

³⁹ עין איה ברכות, פרק תשיעי, כג. ראה גם סדרת שיעורים 'המאריך בתפילתו'.

⁴⁰ אורות התורה, פרק יג, א.